

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MEHNAT BOZORINING SHAKLLANISHI VA ISHSIZLIKNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Qo`zimurodova Sabohat Mamatmuso qizi

*Denov Tadbirkorlik va pedagogika instituti Tadbirkorlik va boshqaruv fakulteti
"Buxgalteriya hisobi va audit" yo`nalishi 8BH-20-guruh talabasi*

Qulsaxatova Sevara Bahrom qizi

"Iqtisodiyot" yo`nalishi 2i-20-guruh talabasi

email:

sabohatqozimurodova59@gmail.com

ecnmst1@gmail.com

tel: +998992420214

+998938478883

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston aholisi va shu jumladan ko'proq yoshlarni ish bilan bandligini ta'minlashda ko'rilishi kerak bo'lgan chora-tadbirlar haqida so'z boradi hamda ishsizlikni keltirib chiqarayotgan omillar ularga qarshi kurashishning zamonaviy yo'llari yoritilgan. Ishsizlikning oldini olish uchun e'tibor qaratishimiz lozim bo'lgan sohalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: *Ishsizlik, bandlilik, mehnat bozori, turizm, ta'lim tizimi*

O'zbekistonda amalga oshirayotgan barcha islohotlarning tub maqsadi – bu inson farovonligi, uning munosib turmush darajasini ta'minlash hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida davlat tomonidan aholining samarali ish bilan band bo'lishiga barcha shart-sharoitlarning yaratib berilishida mehnat bozoriga bo'lgan e'tiborni kuchayishiga olib keladi. Aholining munosib va rasmiy ish bilan bandligini ta'minlash maqsadida "O'zbekiston Respublikasining 2021-2030 yillarda aholi bandligiga ko'maklashish strategiyasi" ishlab chiqildi. Ushbu strategiyani amalga oshirish natijasida erishiladigan maqsadli ko'rsatkich va indikatorlar 2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalar samarali va munosib ish bilan bandlikni oshirish asosida barqaror va umumqamrovli iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi. Shu bilan bir qatorda O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 16.09.2021 yildagi PQ- 5245 son qarori bilan Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi ishtirokchi davlatlarining aholi bandligiga ko'maklashish sohasida hamkorlik to'g'risidagi bitim tasdiqlandi. Bundan bizga ma'lumki Milliy iqtisodiyotimiz o'sishida va aholi ishsizlik ko'rsatkichlarini pasayib borishda, Mehnat bozoriga yetuk malakali kadrlarni tayyorlab berishimiz ham muhim o'rin tutadi. Har bir davlat rivojlanish darajasi uning aholisining farovon turmush tarzi bilan o'lchanadi. Aholi farovonligi bevosita uning ish bilan bandligiga, ish bilan bandlilik esa o'z o'zidan Mehnat bozoriga borib taqaladi. Mehnat bozori muhim ahamiyat kasb e'tishi bizga ko'p jabhada ma'lum bo'ldi, keling endi bu haqida

atroflicha ta'rif berib o'tsak. Mehnat bozori- bu ish kuchi oldi sotdi qilinadigan bozor hisoblanib, uning asosiy ishtirokchilari ishga yollovchilar, ishga yollanuvchilar va ular o'rtasidagi turli vositachilar hisoblanadi. Turli vositachi firmalar, tashkilotlar va agentliklar Mehnat bozorining infratuzilmasini tashkil etadi. Ish kuchi maxsus tovar sifatida uning boshliqlari tomonidan bozorga taklif etiladi. Ishga yollovchilar Mehnat bozoriga talab bilan chiqadi. Ish kuchining oldi-sotdisi xaridor bilan sotuvchi o'rtasida to'g'ridan to'g'ri yoki vositachilar ishtirokida yuz berishi mumkin. Yuqorida imzolangan bitimda ham keng qamrovli masalalarni hal etish ko'zda tutilgan. Misol uchun umumiy mehnat bozorini shakllantirishda muammolarni hal qilish bilan bir qatorda mavjud to'siqlarni bartaraf etish bo'yicha yondashuvlarni kelishilgan holda ishlab chiqish, hamda Bitim ishtirokchi davlatlarida aholi bandligiga ko'maklashish va ishsizlar sonini qisqartirishga qaratilgan chora-tadbirlar, dasturlar va xizmatlarni ishlab chiqishda va ularning samaradorligini oshirishda hamkorlik qilish vazifalari o'rin tutadi. mehnat bozori hamda mehnatga talab va uning taklifi o'rtasidagi mutanosiblik Ishsizlikni keltirib chiqarishi mumkin. Shu o'rinda Mehnat bozori orqali ishsizlikka ta'rif berib o'tsak.

Ishsizlik - ishchi kuchining (iqtisodiy faol aholining) bir qismi bo'lib, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida ish bilan band bo'lmagan ijtimoiy-iqtisodiy jarayondir. U mehnat bozorida ishchi kuchining nisbatan katta taklifi bilan ishchi kuchi talabi o'rtasida mavjud bo'ladigan nomuvofiqlikni aks ettiradi. Ishsizlik va u bilan bog'liq muammolar mehnat bozoridagi ijtimoiy-iqtisodiy mehnat munosabatlarining asosiy mazmunini tashkil qiladi. Ishsizlik muammosini o'rganishdan asosiy maqsad aholining ish bilan bandligini yaxshilash orqali mamlakat ishlab chiqarishini kengaytirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashga aloqador tadbirlar ishlab chiqishdan iborat. Jamiyatdagi ishsizlik darajasini pasaytirish uchun qo'shimcha ishchi o'rinlarini yaratish, ularni ishga tushirish aholining tabiiy o'sishidan orqada qolmasligi kerak.

Ma'lumki, O'zbekiston dunyo hamjamiyati davlatlari o'rtasida aholisining jadal o'sib borayotganligi bilan ajralib turadi. Mamlakat aholisining soni har yili o'rtacha 550-600 ming kishiga, mehnatga layoqatli aholi soni esa 250-300 ming kishiga ko'paymoqda. Bunday vaziyat o'z navbatida aholining ish bilan bandligini oshirish, buning uchun esa ishlab chiqarishni kengaytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish borasida uzluksiz ish olib borishni taqozo etadi. Aks holda, aholining turmush darajasining pasayib borishi, mamlakatda ishsizlar sonining ortib borishi bilan bog'liq muammolar kelib chiqishi mumkin. Natijada iqtisodiy faol aholining bir qismi tovar va xizmatlar ishlab chiqarishda ish bilan band bo'lmaydi va mehnat bozorining yordamida o'zining jismoniy va aqliy qobiliyatlarini ro'yobga chiqara olmaydi. Nazariy jihatdan qaraganda ishsizlik iqtisodiy kategoriya bo'lib, u insonning mehnat qilish huquqi, uning o'z mehnatga qodirligini yuzaga chiqarish huquqi kabi tabiat bergan huquqini amalga oshirish borasida yollanma xodimlar bilan ish beruvchilar o'rtasida kechadigan munosabatlarni aks ettiradi. Shu bilan birga, bunda gap nafaqat hayotning

o'zini saqlab qolish va takror tiklab borish uchun zarur bo'lgan vositalarni ta'minlash jihatidan, balki shuningdek hayotiy faoliyat shakli bo'lmish mehnatga oid tabiiy ehtiyojni ro'yobga chiqarish jihatidan ham insonning mehnat qilish huquqi, uning mehnatga qodirligini yuzaga chiqarish huquqini amalga oshirish to'g'risida boradi.

Muammoga sof iqtisodiy jihatdan qaraganda ishsizlik – mamlakat aholisining mehnat qilishga qodir bo'lgan va mehnat qilishni istaydigan, har bir aniq paytda soni ko'proq yoki kamroq bo'ladigan muayyan miqdordagi qismining ish bilan ta'minlanmaganligidir degan ta'rifni hisobga oladigan bo'lsak, unda ishsizlarga:

- a) ishga ega bo'lmaganlar;
- b) ishlashni istaydiganlar;
- v) ish izlash istagida bo'lgan shaxslar kiradi.

Ko'pgina rivojlangan mamlakatlarning ijtimoiy statistika ma'lumotlariga ko'ra ishsizlar sirasiga va ish bilan band degan maqom berish uchun o'tkazilgan so'rovlar paytida ish bilan band bo'lmaganlar guruhiga ishdan bo'shagandan so'ng to'rt hafta mobaynida ish topishga uringan va mehnat birjasida ro'yxatdan o'tgan shaxslar kiritiladi.

Yaponiyada ishsiz shaxs deb, so'nggi bir hafta davomida bir soat ham ishlamagan, Buyuk Britaniyada esa, so'nggi bir hafta mobaynida ishlamagan, shu davr mobaynida ish qidirgan yoki kasalligi tufayli ish qidirish imkoniyatiga ega bo'lmagan fuqarolar tushuniladi. Ayrim mamlakatlarning qonun hujjatlariga binoan, ishsiz deb, ishdan bo'shatilgan va mehnat stajiga ega bo'lganlar tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasining «Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida»gi Qonuniga binoan ishsiz shaxs deb, mehnatga qobiliyatli (o'n olti yoshdan boshlab, to pensiya bilan ta'minlanish huquqini olgunga qadar), ishga va ish haqiga (mehnat daromadiga) ega bo'lmagan, ish qidiruvchi shaxs sifatida mahalliy mehnat organida ro'yxatga olingan, mehnat qilishga, kasbga tayyorlash va qayta tayyorlashdan o'tishga, malakasini oshirishga tayyor mehnatga qobiliyatli shaxslar e'tirof etiladi.

Ishsiz shaxs deb e'tirof etish uchun quyidagi to'rt shart mavjud bo'lishi lozim.

Birinchi shart – fuqaro mehnatga qobiliyatli bo'lishi va amaldagi qonun hujjatlariga binoan pensiya ta'minoti huquqiga ega bo'lmasligi kerak. Huquqiy jihatdan mehnat qilish qobiliyatining quyi darajasi, Mehnat kodeksining 77-moddasiga muvofiq 16 yosh deb belgilangan.

Ikkinchi shart – fuqaro ishga va ish haqiga (mehnat daromadiga) ega bo'lmasligi lozim.

Uchinchi shart – fuqaro ishlashga tayyor bo'lishi lozim. Fuqaroning ishlashga tayyor ekanligini, uning mahalliy mehnat organiga ish qidirib rasmiy murojaat qilishi, belgilangan muddatlarda mehnat organida qaytadan ro'yxatdan o'tib turishi va mehnat organlari tomonidan taklif qilingan maqbul ishni qabul qilish holatlari tasdiqlaydi.

To'rtinchi shart – fuqaro barcha tegishli hujjatlarni taqdim qilgan holda mahalliy mehnat organida ish qidiruvchi shaxs sifatida ro'yxatdan o'tishi lozim.

Ishsizlik doimo ish bilan bandlik bilan birgalikda ko'rib chiqiladi: ish bilan bandlikning ko'payishi, qoidaga ko'ra ishsizlikni kamaytiradi, bu esa ishsizlikni, o'z navbatida ish bilan bandlikni ko'paytiradi. Ta'rifga ko'ra ishsizlik – ishlashni istaydigan mehnatga layoqatli aholining ish bilan band bo'lmagan miqdori sifatida qaraladi. Makroiqtisodiy jihatdan ishsizlik – doimo jamiyat mehnat salohiyatidan, ishchi kuchi majmuidan ishlab chiqarish omili sifatida to'la foydalanmaganlikdir. Turli mamlakatlarda har bir muayyan davrda ishsizlik darajasi bir-biridan jiddiy farq qiladi, bu esa har bir mamlakat uchun qaror topgan «tabiiy» ishsizlik darajasiga, mamlakatdagi iqtisodiy davriylik fazasiga, shuningdek, davlat tomonidan ishlab chiqilgan ish bilan bandlik siyosatiga bog'liq bo'ladi.

Ishsizlikning tarqalishi va ishsizlar harakati. Ishsizlikning tarqalishi muayyan vaqt mobaynidagi ishsizlik maqomiga ega bo'lgan kishilarning umumiy sonini bildiradi. Mazkur davrning oxiriga kelib, uning ishsizlik maqomini saqlab qolgan-qolmaganligi bu yerda rol o'ynamaydi. U mazkur davrning boshida hisobda turgan va ishsiz deb topilganlarning umumiy miqdori sifatida aniqlanadi. Hozirgi statistika hisobi bo'yicha umuman ishsizlarning tarqalganli-

gini, shuningdek, ayrim ijtimoiy-demografik guruhlar bo'yicha: ayollar, erkaklar, yoshlar, qishloqlar hamda shaharlarda yashovchi shaxslarni aniqlash imkonini beradi.

Ishsizlikning davomiyligi – ishsizlik maqomiga ega bo'lgan shaxslarning shu davr oxiriga kelib, ish qidirish muddati o'rtacha qancha davom etganligini ko'rsatuvchi hajmdir.

Ishsizlikni tahlil qilishda uning davomiyligini ko'rsatkichi alohida ahamiyatga ega. Ishsizlikning o'rtacha davomiyligi va uzoq vaqt ishlamayotganlar ishsizlar orasidagi hissasi haqidagi ma'lumotlar nisbiy ishsizlik haqida xulosa chiqarish imkonini beradi. Ayrim hollarda ishsizlarning asosiy qismi tezda (1-4 oy ichida) yangi ish joyi topishi mumkin, ba'zilari esa yarim yil va undan ham ko'proq muddat ish topolmay yuradilar. Shuni ham nazarda tutish kerakki, ayrim shaxslar ishsizlik bo'yicha beriladigan nafaqani qo'shimcha daromad manbai turlaridan biri deb qaraydilar, o'zlari esa mustaqil ravishda ish bilan shug'ullanadilar yoki shartnoma asosida ishlayotgan bo'ladilar.

Ishsizlikning kelib chiqish sabablari va uning oldini olish yo'llari: Klassik (va neoklassik) nazariyaga ko'ra, ommaviy ishsizlikning asosiy sababi moslashuvchan bo'lmagan ish haqi hisoblanadi. Ish haqi o'z muvozanat darajasidan oshib ketsa, mehnat talabi bilan taklifi o'rtasida uzilish paydo bo'ladi, mana shu uzilish ishsizlikni keltirib chiqaradi. Agar bozordan tashqari kuchlar (kasaba uyushmalari va davlat) firmalarda ish bilan bandlikni o'z darajasida saqlashga majbur qilsa, buning oqibati inflyatsiyadir.

Shunday qilib, ishsizlik maqomini aniqlashda ro'yxatga olish jarayoniga yondashuv to'g'ri natijalar bermaydi. Ishsizlikni baholashning boshqa uslublari, masalan, tanlab tekshirish yoki ekspert xulosalari asosida baholash uslubini ishlab chiqish kerak. Shu bilan birga, aholiga ularning mehnat bozoridagi huquqlari

to'g'risida to'la axborot berish, Ish bilan bandlikka ko'maklashish markazi faoliyatini tom ma'noda targ'ib qilish kerak.

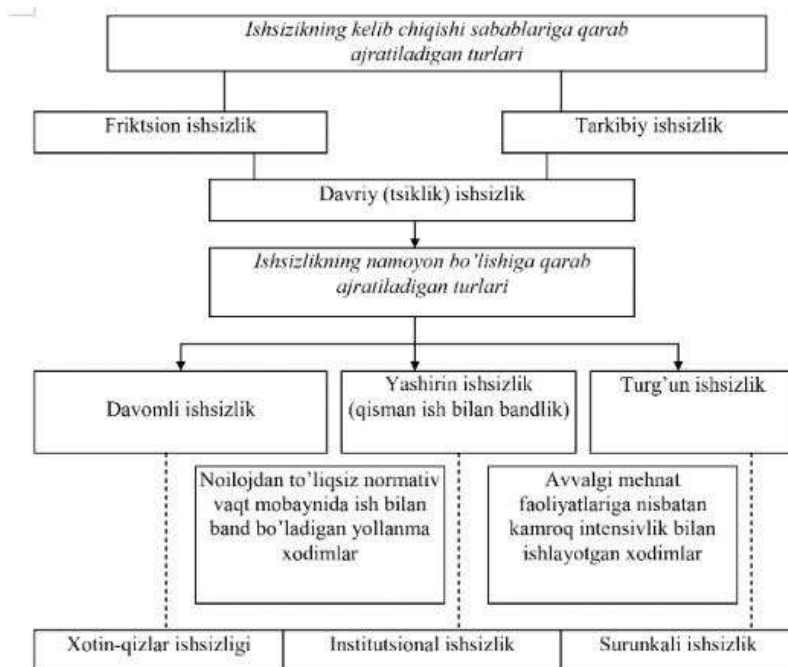
Ishsizlik darajasini baholashning aytib o'tilgan kamchiliklariga qaramay, O'zbekiston Respublikasining «Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida»gi Qonuniga binoan rasmiy ko'rsatkichlardan foydalanish mavjud bo'lgan yagona, asosiysi ishda qo'llash mumkin bo'lgan ko'rsatkichlardir. Ammo, bu uslubiyat Xalqaro Mehnat Tashkiloti uslubiyatiga to'liq javob bermasa-da, bunday ko'rsatkichlar mahalliy xususiyatlarni hisobga oladi va ishsizlik muammosining dolzarblik darajasi hamda uning dinamikasi to'g'risida birmuncha tasavvur beradi. Mehnat bozoridagi eng katta muammolaridan biri, ta'lim tizimida malakali mutaxassislarni yetkazib bera olmayotganligidir. Tahlillarga ko'ra 13,5 mln mehnat qilayotgan fuqarolardan atigi 40 foizi rasman ishlashi, qolganlari esa norasmiy shaklda o'z faoliyatini yuritishi ma'lum bo'lgan. Bundan shunday xulosa chiqarishimiz mumkinki ular orasidagi katta qismni muxojirlar tashkil etadi. Ularning asosini malaka darajasi yuqori bo'lmagan, o'rta maxsus ta'limga ega ishchilar ketmoqda.

XULOSA. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ishsizlik va u bilan bog'liq bo'lgan muammolar mehnat bozoridagi ijtimoiy-iqtisodiy mehnat munosabatlarining asosiy mazmunini tashkil qiladi. Ishsizlik muammosini o'rganishdan asosiy maqsad aholini ish bilan bandligini yaxshilash orqali mamlakat ishlab chiqarishini kengaytirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashga aloqador tadbirlar ishlab chiqishdan iborat. Jamiyatdagi ishsizlik darajasini pasaytirish uchun qo'shimcha ishchi o'rinlari yaratish, ularni ishga tushurish aholining tabiiy o'sishidan orqada qolmasligi kerak. Malumki, O'zbekiston dunyo hamjamiyatlari o'rtasida aholisining jadal o'sib borayotganligi bilan ajralib turadi. Mamlakat aholisining soni har yili o'rtacha 250-300 ming kishiga, mehnatga layoqatli aholi soni esa 150-180 ming kishiga ko'paymoqda. Bunday vaziyat o'z navbatida, aholini ish bilan bandligini oshirish, buning uchun esa ishlab chiqarishga kengaytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish borasida uzliksiz ish olib borishni taqozo etadi. Aks holda, aholining turmush tarajasini pasayib borishini, mamlakatda ishsizlar sonining ortib borishi bilan bog'liq muammolar kelib chiqishi mumkin. Ish bilan band bo'lishni xohlagan aholi va ish beruvchilar o'rtasidagi aloqani yaxshilashga e'tibor qaratilgan tizimlarni ommaga keng targ'ib qilish va bu borada ularning savodxonligini oshirish, tizim qulayliklarini takomillashtirish ham tom ma'noda qisman bo'lsada ishsizlikni kichik sonlarda kamayishiga olib keladi. Hozirgi kunda ish ta'minotchilari kerakli kadrni izlash va ko'plab malakali kadrlar o'zlariga mos keladigan ishlarni topishi murakkab vaziyatni taqozo etmoqda va yuqorida keltirilgan yechim ayni muddao bo'lishi mumkin. Mehnat bozorini yaqin kelajakda rivojlantirishning bosh maqsadi- mehnat resurslari bilan ko'p ta'minlangan hududlarda ishchi kuchiga talabni oshirish va uning taklifini kamaytirish hisoblanadi. Mamlakatdagi iqtisodiy vaziyatni umumiy sog'lomlashtirish, investitsion faollikni rag'batlantirish, barqarorlashtirish va keyinchalik iqtisodiy o'sishga erishish, iqtisodiyotni nodavlat sektorlarini rivojlantirish va kengaytirish uchun shar-

sharoitlarni yaratish, shu jumladan kichik biznes va o'z-o'zini ish bilan band qilishni qo'llab quvvatlash, kasbiy o'qitish, qayta tayyorlash va maslahat berishni ta'minkash ish bilan bandlikni tartibga solishni faol iqtisodiy usullari hisoblanadi. Biz bejizga kasbiy o'qitishga urg'u qaratmadik, hozirgi kunda ko'lab ishchi hodimlar o'z oylik maoshlari kamligidan shikoyat qilishadi. Buning birinchi sababi, kadrlarning salohiyati ish beruvchilarini qoniqtirmaganligi tufayli ularga shu malaka uchun kam maosh ajratish hisoblanadi. Bu borada kadrlarni qayta tayyorlash, ularni kasbga to'g'ri yo'naltirilgan holda chuqur bilimlarni singdirish muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Lekin shunday sohalar ham borki, unda xodimlar haqi malakasi yuqori bo'lsa ham kam maosh oladi. Bu esa malakali kadrlarni o'z ishiga bo'lgan layoqatini pasaytirish va ba'zi hollarda ishlarini o'zgartirishiga olib keladigan hodisalar ham ishsizlikka undovchi sabab bo'ladi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "O'zbekiston Respublikasining 2021-2030 yillarda aholi bandligiga ko'maklashish strategiyasi"
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 16.09.2021 yildagi PQ- 5245 son qarori
3. O'zbekiston Respublikasining «Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida»gi Qonuni
4. Abduraxmonov Q.X., Shoyusupova N.T. Aholini ish bilan bandligi. O'quv qo'llanma. – T.: 2011. - 291 b.
5. Xolmo'minov Sh.R., Xolmurodov S.E. Mehnat bozori iqtisodiyoti. O'quv qo'llanma. – T.: 2013. - 228 b.

6. Xolmo'minov Sh.R. Mehnat bozori iqtisodiyoti. O'quv qo'llanma. – T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2004. – 144
7. Lex.uz
8. My.gov.uz
9. O'zbekiston Respublikasi: ensiklopedik ma'lumotnoma
10. <https://www.norma.uz>